

Skloubit zájmy památkové péče a ochrany biodiverzity se dobře podařilo při komplexní rekonstrukci 75 ha rozlehlého zámeckého parku ve Vlašimi, který je evropsky významnou lokalitou a zároveň kulturní památkou. Zásahy byly naplánovány a realizovány s ohledem na historickou kompozici parku, ochranu a zlepšení biotopů ohrožených druhů organismů a na udržení a zkvalitnění rekreačních funkcí.

Foto Martin Špoula

„Znovuobjevená“ spolupráce při ochraně přírody a památek

Pavel Pešout

Ochrana přírody a krajiny a ochrana kulturních památek má v České republice nejen dlouhou, ale i společnou tradici. V posledních dvaceti letech však, zjevně i v důsledku institucionálního rozdělení státní památkové péče a státní ochrany přírody, dochází k nedostatečné vzájemné informovanosti a v některých lokalitách i k názorovým střetům. Ve snaze těmto problémům předcházet a spolupracovat při zachování a rozvoji našeho přírodního a kulturního dědictví uzavřely Národní památkový ústav a Agentura ochrany přírody a krajiny ČR v roce 2011 smlouvu o vzájemné spolupráci.

Společná historie¹⁾

Uvědomělé snahy (první instituce a nařízení) o ochranu kulturních a přírodních památek mají v českých zemích společné počátky v první polovině 19. století a souvisejí především s šířením romantismu a vlastnictví. V tomto období jsou také osvícenými vlastníky panství zakládány první rezervace.

V rámci Centrální komise pro výzkum a zachování stavitelských památek při c. k.

Ministerstvu kultury a vyučování²⁾, zřízeném v roce 1850, byli ustaveni zemští konzervátoři pro Čechy (14) a jeden pro Moravu. Jejich hlavním posláním bylo pořizovat soupis památek a dohlížet na jejich ochranu. V roce 1903 stejné ministerstvo rozhodlo o jmenování prvních konzervátorů pro ochranu přírodních památek a k provedení jejich soupisu.

Od poloviny 19. století se s rozvojem zájmu společnosti o dědictví minulosti roz-

vijelo hnutí okrašlovacích spolků a spolků pro ochranu domoviny³⁾ s cílem chránit přírodní památky (např. stromy, pralesy, geomorfologické útvary, vybrané druhy), stavební památky (např. lidovou architekturu, fortifikační památky), ale i urbanistické a krajinné celky. V roce 1904 byl ustaven Svaz českých spolků okrašlovacích v Království českém⁴⁾, který vzápětí začal společně s Klubem za starou Prahu (ustaveném v roce 1900) vydávat časopis *Krása*

našeho domova (časopis vycházel v letech 1904–1951), který se na svých stránkách od počátku věnoval kulturním i přírodním památkám. K ochraně přírodních a kulturních památek se od svého založení v roce 1888 hlásil také Klub českých turistů.

Po vzniku Československé republiky připadla péče o památky Ministerstvu školství a národní osvěty, které mělo podle usnesení Ministerské rady odpovědnost i za přírodní památky. V roce 1919 byli jmenováni první okresní konzervátoři na úseku ochrany přírody ve všech politických okresech. Často se věnovali ve svěřeném území jak ochraně přírody, tak památek. Při ministerstvu byl zřízen Poradní sbor památkový, mezi jehož sedmi členy byli i přírodovědci. Vznikají také Státní památkové úřady⁵⁾ v Praze a Brně, kde však byla ochrana přírody vykonávána jen okrajově.

V období Protektorátu Čechy a Morava byla památková péče i ochrana přírody nejprve svěřena Ministerstvu školství a národní osvěty. Zde vytvořené oddělení ochrany přírody přešlo v roce 1942 po německém vzoru pod lesnický odbor Ministerstva zemědělství a lesnictví, kde byla jeho činnost silně potlačována.

Po skončení druhé světové války přechází ochrana přírody opět na Ministerstvo školství a národní osvěty, které v roce 1946 svým výnosem ustavuje v pražském a brněnském památkovém úřadu samostatná oddělení pro ochranu přírody⁶⁾.

Únor 1948 znamenal kromě jiného také konec soukromých počínů na poli ochrany přírody i památek a likvidaci tradičních spolků. Dominantní postavení ve všech oblastech společnosti, tedy i při ochraně přírody a památek, přebírá stát. V následujících deseti letech došlo k zásadnímu institucionálnímu rozvoji státní ochrany přírody. V roce 1956 je vydán zákon o ochraně přírody, kde je mezi

předměty státní ochrany přírody zařazena i krajina se svými estetickými hodnotami. V roce 1958 je zákonem založen Státní ústav památkové péče a ochrany přírody a o rok později i Krajská střediska státní památkové péče a ochrany přírody.

V letech 1958–1991 (kdy přešla ochrana přírody a krajiny do působnosti nově založeného Ministerstva životního prostředí) existovala společná odborná organizace státní památkové péče a ochrany přírody.

Péče o přírodu a památky v konfliktu?

Uplynulých dvacet let se oba obory vyvíjely odděleně – nejen institucionálně, ale většinou i při rozvíjení teoretických základů, metodických postupů, v koncepční činnosti i v realizační praxi, což v některých případech vede ke vzájemnému nepochopení. Přitom i současná legislativa naznačuje původní společnou institucionální základnu (např. ochrana krajiny, institut památných stromů, chráněných krajinných oblastí apod.).

Nejčastěji „konflikty“ vznikají při uplatňování zájmů ochrany ohrožených druhů živočichů a péči o některé kulturní památky, které (nebo jejich část) jsou biotopem těchto druhů. Typickým příkladem jsou zámecké zahrady a parky, stromořadí a aleje ve volné krajině, které jsou součástí jejich památkově chráněných kulturně-historických hodnot. Dnes díky přítomnosti velkého procenta stromů v senescentním stadiu a „mrtvého dřeva“ představují často poslední refugia saproxylického hmyzu, netopýrů a ptáků v okolní krajině. U většiny zámeckých parků je důvodem rozvoje přírodních hodnot absence kvalitní údržby minimálně po celou druhou polovinu 20. století a snahou současných vlastníků a správců je provést výraznější regenerační úpravy. Hodnota

parků a historických alejí z hlediska ochrany přírody a krajiny vedla k formulování dotačních programů v gesci Ministerstva životního prostředí v období posledních patnácti let k financování jejich obnovy. Ať již je však obnova parku realizována z jakýchkoliv prostředků, je třeba vždy hledat řešení přijatelné z hlediska obou veřejných zájmů – tedy zachovávající památkové i přírodovědné hodnoty v příznivém stavu.

Kromě zámeckých zahrad a parků se odlišné názory objevují při obnově vegetace v dalších památkově chráněných areálech (na hřbitovech, v intravilánové zeleni apod.), při vytváření podmínek pro ohrožené druhy živočichů (netopýrů, ptáků) na půdách či v jiných prostorech památkově chráněných budov (v kostelích, na tvrzích, hradech, zámcích apod.). I zde však v naprosté většině lze najít řešení zaručující dlouhodobou existenci obou předmětů ochrany.

Ochrana společného dědictví

Přírodu a krajinu a kulturní památky včetně památek movitých je třeba vnímat jako naše společné dědictví, a proto také jeho ochrana a péče o něj by měla být zajišťována ve spolupráci jak profesionálních, tak dobrovolných institucí. V oblasti péče o přírodní a kulturní dědictví se v posledních desetiletích rozvíjejí neziskové nestátní organizace, u kterých jsou často na místní úrovni běžné průřezové aktivity. Dobrým příkladem je největší sdružení dobrovolníků v ČR – Český svaz ochránců přírody (ČSOP), který se tradičně věnuje i péči o drobné, ale i rozsáhlejší památky (drobné sakrální objekty, technické památky, zříceniny apod.). V roce 2000 se oficiálně přihlásil k tradici okrašlovacích spolků a své poslání rozšířil ve stanovách o ochranu kulturního dědictví. Významným symbolem těchto snah se stalo v roce 2001

Příkladem dobré spolupráce vlastníka památky a státní ochrany přírody je hrad Točník, kde prosperuje významná kolonie netopýra velkého (v roce 2010 čítající 850 exponátů).

Foto Jaroslav Červený

obnovení vydávání časopisu *Kráska našeho domova*, který se věnuje i péči o kulturní památky. Péči o společné dědictví se dnes v regionech průřezově věnuje řada základních organizací.

Přestože se státní ochrana přírody a státní památková péče setkávají při hledání řešení pro jednotlivé objekty s kombinovanými předměty ochrany (zejména na území chráněných krajinných oblastí), programová spolupráce na národní úrovni se dočkala formalizace až v červnu 2011 podpisem smlouvy mezi Národním památkovým ústavem (NPÚ) a Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR⁷⁾. Obě strany se zavázaly ke vzájemné spolupráci při tvorbě plánů ochrany a péče, řešení překryvů zájmů, k výměně informací a dat, vzájemné metodické podpoře a k odborným konzultacím. NPÚ a AOPK ČR také chtějí spolupracovat při praktické péči o objekty a území společného zájmu a interpretaci kulturního a přírodního dědictví široké veřejnosti. Významná součinnost by měla existovat při naplňování Evropské úmluvy o krajině. Vzájemná koordinace již započala při tvorbě chystané legislativy a podzákonných právních předpisů i interních metodických doporučení.

Závěr

Ochrana přírody a krajiny se v současnosti snaží o komplexní přístup k ochraně biosféry s využitím diferencovaného přístupu k jejím jednotlivým složkám. Přestože již od roku 1920 existují snahy o oddělení ochrany přírody od ochrany památek⁸⁾, je z dnešního pohledu a na základě zahra-

Smlouvu o vzájemné spolupráci mezi Národním památkovým ústavem a Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR podepsali 14. 6. 2011 v Ledeburské zahradě v Praze generální ředitelka NPÚ Naděžda Goryczková a ředitel AOPK ČR František Pelc.

Foto Ladislav Bezděk

ničních zkušeností naopak zjevná potřeba intenzivní spolupráce při péči o společné dědictví a při společné interpretaci. Při ochraně jednotlivých částí přírody a krajiny (rezervací, lokalit ohrožených druhů, krajinných oblastí) jsou používány instrumenty (legislativní, ekonomické, praktické péče, osvětové) památkové péči dokonce bližší, než některým oblastem ochrany životního prostředí. Znovuobnovená systematická spolupráce ochrany přírody a krajiny a pa-

mátkové péče by měla nejen předcházet konfliktům, pramenícím často z nedostatku informací, ale zejména přispět k posílení kulturního povědomí a k vytvoření zázemí pro ochranu společného dědictví v České republice jako přirozené součásti vyspělé společnosti.

Autor pracuje jako náměstek ředitele AOPK ČR

Poznámky

- ¹⁾ Pro účely tohoto článku jsou vybrány a pouze stručně zmíněny skutečnosti vztahující se ke spolupráci památkové péče a ochrany přírody a krajiny.
- ²⁾ Prvních přibližně deset let působila při c. k. Ministerstvu obchodu, průmyslu a veřejných prací.
- ³⁾ První vznikl v roce 1861 v Kutné Hoře a od té doby jejich počet rychle narůstal. Do roku 1880 bylo založeno 28 spolků a o čtvrt století později jich existovalo již 237.

- ⁴⁾ Na valné hromadě k pátému výročí existence byl název změněn na Svaz českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.
- ⁵⁾ Předchůdcem byl Zemský památkový úřad pro České království, zřízený v roce 1918 (nepůsobil na Moravě a ve Slezsku, kde působil Památkový úřad se sídlem ve Vídni, zřízený při Centrální komisi v roce 1911).
- ⁶⁾ V téže době začal vycházet časopis *Ochrana přírody* s podtitulem „věstník státní péče o ochranu přírody“.

- ⁷⁾ Celý text smlouvy viz www.nature.cz nebo www.npu.cz.

- ⁸⁾ Dr. Jan S. Procházka v roce 1920 v časopise *Kráska našeho domova* (VII, str. 22) varoval před společnou organizací zabezpečující jak ochranu památek kulturních, tak i přírodních. Viděl nebezpečí v tom, že se ochrana přírody dostane do rukou především historiků, a upozorňoval, že ochrana přírody má návaznost na mnohem více oborů než ochrana památek historických.

SUMMARY

Pešout P.: Co-operation between Nature Conservation and Monument Care „Rediscovered“

Nature conservation and landscape protection and cultural monument care have had a long and joint tradition in what is now the Czech Republic, having been lasting since the early 19th century. In 1991, both the sectors had been splitted: it resulted in different approaches both in their policies and in practice. Nevertheless, the

current experience – both national and from abroad – shows that an intensive collaboration in nature and cultural heritage management and a joint presentation are needed. Although an informal co-operation, particularly among non-governmental organisations (e.g., various activities of the Czech Union for Nature Conservation, CUNC), has never been interrupted, a factual co-operation was formalized only in June 2011 where the Memorandum of Understanding between the National Heritage Institute (NHI) and the Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic (ANCLP CR) was signed by the directors of both institutions.